

מעדני יום טוב

ביאורים בסוגיות
מתן תורה

- ב -

בעזה"ת.

לקראת זמן מתן תורתנו, חג השבועות הבא עלינו ועל כל ישראל לטובה, הננו מתכבדים להגיש בפני קהל שוחרי התורה ולומדי, קונטרס "מעדני יום טוב", ובו עיונים נבחרים בסוגיית מתן תורה (שבת פו ואילך), מתורת כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע.

קונטרס זה מופיע בהמשך לקודמו ("מעדני יו"ט", חה"ש, א) שראה אור לקראת חג השבועות אשתקד, וגם בו הובאו מעט מזעיר מביאורי רבנו על סוגי' זו. ועוד חזון למועד, בסייעתא דשמיא, להוציא עוד קונטרסים עם ביאורים נוספים בסוגי' זו.

הקונטרס מופיע במסגרת הקובץ השבועי "לקראת שבת" - עיונים בפרשת השבוע.

◇ ◇ ◇

בקונטרס זה מתבארים הסוגיות לאורה הבהיר של תורת החסידות, שהתגלתה ע"י עיר וקדיש משמי שמיא נחית, כ"ק מורנו הבעל-שם-טוב זי"ע, שיום א' דחג השבועות הוא יום ההסתלקות וההילולא שלו. בטח יום סגולה זה מעורר להוסיף אומץ ומשנה תוקף בלימוד תורתו ותורת תלמידיו הק'.

◇ ◇ ◇

וזאת למודעי, שבדרך כלל לא הובאו הביאורים כפי שנאמרו, ואף עוברו מחדש ונערכו ע"י חבר מערכת, ולפעמים נאמרו הביאורים בקיצור וכאן הורחבו ונתבארו יותר ע"פ המבואר במקומות אחרים בתורת רבינו. ופשוט שמעומק המושג וקוצר דעת העורכים יתכן שימצאו טעויות וכיו"ב, והם על אחריות המערכת בלבד, ושגיאות מי יבין. ועל כן פשוט שמי שבידו הערה או שמתקשה בהבנת הביאורים, מוטב שיעיין במקורי הדברים כפי שנסמנו ברשימת המקורות שבסוף הקונטרס, וימצא טוב, ויוכל לעמוד בעצמו על אמיתת הדברים.

◇ ◇ ◇

ובאשר מעיינות הבעש"ט מופצים בראש חוצות, נזכה בעגלא דידן לקיום הבטחת משיח צדקנו (כתר שם טוב בתחילתו), אשר "קאתי מר", ונזכה לשמוע "תורה חדשה" ו"חידוש תורה" מפיו של משיח.

בברכת התורה,
מכון אור החפידות

דהוי דבר שלא בא לעולם (ואין להם מושג בסוג ציוויים כאלה).

[ואע"פ שהודעת (שכר) המצוות ועונשן אינה מעכבת⁴⁴ – יש לחלק בין ההודעה לאחרי שכבר ניתנה תורה ומצוות לישראל ושייך שידע אותם, אלא שב"ד לא הודיעו שכר מצוות ועונשן לגר זה הבא להתגייר (ובפרט שבזה י"ל שכיון שבא להתגייר, סמכין שחקר ודרש ויודע מעצמו טיבן של המצוות שיתחייב בהן כשיתגייר); אבל קודם שניתנה תורה, כשעדיין אין מציאות של תומ"צ (בתוקף שלאחרי מ"ת) בעולם, הרי לא שייך על זה גדר של "קבלה", כיון שהוא דבר שלא בא לעולם, כנ"ל].

ועפ"ז יתוסף ביאור בשיטת המפרשים (הנ"ל ס"א), שכל פרשה זו (דס"פ משפטים) לאחרי מ"ת נאמרה – שלכאורה, זמן המתאים לקבלת מצוות הוא קודם נתינת התורה (שכאשר יסכימו לקבל עליהם עול מצוות תינתן להם התורה). וע"פ הנ"ל מובן, שאדרבה, היא הנותנת: כיון שתוכן הפרשה הוא כריתת ברית על קיום התומ"צ, ס"ל שענין זה אפשרי רק אחרי מ"ת ושמיעת עשה"ד מפי הגבורה, משא"כ לפני כן לא יתכן ברית על תומ"צ, שהן בגדר דבר שלא בא לעולם (כיון שכל מה שידעו ונצטוו לפני מ"ת, אינו כלל באותו הגדר של המצוות שלאחרי מ"ת).

ולכן מסתבר לומר, שעיקר ענין קבלת מצוות (שעל ידה נכנסו ישראל לברית) הי' בעת שמיעת עשה"ד, שאז הודיע הקב"ה ייחוד השם ואיסור ע"ז – אנכי ולא יהי' לך [עם עונשם – "א-ל קנא גו" (יתרו כ, ה)] ואיסור שבת ועוד מהחמורות (שהם בעונש מיתה), וגם מהקלות. ועפ"ז מתורצת בפשיטות קושיית התוס' (שבת פח, א ד"ה כפה) במחז"ל (שבת שם) ש"כפה עליהם את ההר כגיגית" (ולכן "מכאן מודעה רבה לאורייתא" (שבת שם), שיש לישראל תשובה ע"ז שלא קיימו התורה, "שקבלוה באונס" (רש"י שם)), והרי "כבר הקדימו נעשה לנשמע"⁴⁵ – וע"פ הנ"ל י"ל, שאמירת נעשה ונשמע אין בזה תורת "קבלת מצוות", וקבלת המצוות דישראל היתה בשעת עשה"ד, ואז הי' זה באופן ד"כפה עליהם הר כגיגית".

וזהו גם הביאור בשיטת ריב"ר הנ"ל, שטבילתם לשם גירות היתה ביום השבת – כי מעשה טבילה זו של בני"א לא היתה בו חלות כניסה לברית, כיון שעדיין לא היתה קבלת מצוות, והכניסה לברית בפועל וחלות הגירות נפעלה אח"כ ע"י מעשה הקב"ה⁴⁶ (באמירת עשה"ד כנ"ל), שאז היתה קבלת תומ"צ ע"י ישראל⁴⁷.

(44) נסמן לעיל הערה 30.

השייכות דשבת ותורה. המשך תרס"ו ע' רלט. ועוד.

(47) ועיי"ע בלקו"ש ח"ג ע' 23 ואילך – מקור נחמד מדברי המדרש לזה שהגירות דמ"ת נפעלה רק בעת עשרת הדברות. ועפ"ז מפלפל במה דאשכחן בדברי המפרשים דברים הסותרים לכאורה בענין הזמן שיצאו מגדר בני נח ונכנסו בגדר ישראל. עיי"ש בארוכה.

(45) כשיטת הש"ס (שבת שם) שאמירת נעשה ונשמע (שבס"פ משפטים) היתה ביום חמישי בחודש (כבנין המזבח כו'), כהדיעות שהובאו לעיל הערה 5.

(46) ומובן שאין מקום להקשות למה נתן הקב"ה את התורה ביום השבת (באופן שגמר גירותם של ישראל הי' בשבת). ועיי"ן תו"א ויקהל (פז, ג ואילך),

מכון אור החסידות Or Hachasidus
 סניף ארץ הקודש Head Office
 ת.ד. 2033 1469 President St. #BSMT
 כפר חב"ד 6084000 Brooklyn, NY 11213
 03-738-3734 United States
 Likras@likras.org (718) 534-8673

צוות העריכה וההגהה: הרב לוי יצחק ברוק, הרב משה גורארי,
 הרב מנחם מענדל דרוקמן, הרב חיים דוד (ברי"נ) וילהלם, הרב צבי הירש זלמנוב, הרב שלום
 חריטנוב, הרב אברהם מן, הרב יצחק נוב, הרב מנחם מענדל רייצס, הרב אליהו שוויכה

בפסוק (שם, ז) ³⁷ "ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע", פרש"י ש"ספר הברית" היינו "מבראשית ועד מתן תורה ומצוות שנצטו במרה". והנה קבלת ז' מצוות בני נח בודאי אינה בגדר קבלת מצוות דישראל (תרי"ג מצוות), ואפילו קבלת מצוות שנצטוו במרה צ"ע אם די' להחשב קבלת מצוות. כי אע"פ שאין צריכים להודיע לגר כל תרי"ג מצוות (ודי להודיעו "עיקרי הדת שהוא ייחוד השם ואיסור עבודה זרה . . . מקצת מצוות קלות ומקצת מצוות חמורות" (לשון הרמב"ם הל' איסור"ב פי"ד ה"ב. שו"ע יו"ד שם ס"ב) ³⁸) – הרי חייב לקבל עליו כל מצוות התורה, דאם קיבל עליו כל התורה כולה חוץ מדבר א' אינו גר (בכורות ל, ב. רמב"ם שם ה"ח) – וא"כ גם במרה בקבלת מצוות שנצטוו במרה אין כאן קבלת כל התורה. ועצ"ע.

ונראה לומר, שגם לפי פשטות סוגיית הש"ס (שבת פח, א) ³⁹ שאמירת נעשה ונשמע היתה קבלת כל התורה כולה (שקבלו אותה קודם ששמעו אותה, הקדמת נעשה לנשמע) – א"א להחשיב אמירה זו שקודם מ"ת גדר של קבלת מצוות (הנצרך לגירות). ובהקדם הטעם לסדר קבלת גירות לדורות, שצריכים להודיע אותו "מקצת מצוות חמורות . . . ומודיעין אותו עונשן של מצוות" (יבמות מז, א. רמב"ם, טושו"ע הנ"ל בחצ"ע"ג), שהצורך בהודעה זו הוא בפשטות, (גם) לפי שאם לא נודיע אותו מקצת החמורות, וכן עונשן של מצוות, חסר בקבלת מצוות שלו ⁴⁰ (שיתכן שכשיוודע ע"ד המצוות החמורות או עונשן יתחרט כו' ⁴¹). ועד"ז י"ל בענייננו, דכל זמן שלא ניתנה תורה בסיני מפי הגבורה, א"א להיות קבלה על מצוות שלאחרי מ"ת. דכיון שהמצוות שלפנ"ז אינם בגדר של המצוות שלאחרי מ"ת, וכמובן, שאינה דומה כלל חומרת המצוות שקיימו האבות מעצמם, לחומרת המצוות לאחרי שנצטוו עליהם, ועד"ז אינו דומה כלל חומר הציוויים שנצטוו ישראל ע"י משה לפני מ"ת, לחומר הציוויים לאחרי מ"ת, שאז שמעו את עשה"ד מפי הגבורה ⁴² [כדברי הרמב"ם (פיהמ"ש חולין ספ"ז) ⁴³ "שכל מה שאנו מרחיקים או עושים היום אין אנו עושין אלא במצוות הקב"ה ע"י משה רבינו ע"ה . . . מפינו" – ולא מפני "שהקב"ה אמר זה לנביאים שלפניו", דאף שגם אלה היו ציוויי הקב"ה לנביאים, מ"מ, אינו דומה כלל לציוויי הקב"ה בסיני, לכן, כל ענין של קבלת מצוות קודם שמיעת עשה"ד מפי הגבורה, אין להחשיבו כ"קבלת מצוות" שלאחרי מ"ת, דקודם שהי' התוקף לתומ"צ שלאחרי מ"ת (שהם "מפי הגבורה") בעולם, לא שייך שתהי' ע"ז קבלה (אמיתית),

תוכן הענינים

שואלין ודורשין

ויכוח המלאכים ומשה היכן תינתן התורה – ע"פ גררי דין בר מצרא. ה

יגיע ביאור הקדמונים דטענת המלאכים היתה מדינא דבר מצרא / יפלפל להקשות מכמה פנים על ביאורי המפרשים ביישוב מענה משה ע"פ גררים שונים בדין בר מצרא / יסיק ביאור מחודש ע"פ יסוד המבואר בתורת החסידות בענין תכלית התורה – ויבאר איך נרמזו הדברים בלשון הש"ס עצמו במענה משה למלאכים

(נ"פ לקופי שיחות ח"י"ח שיחה א' לחג השבועות א)

פנינים ועיונים

פנינים ועיונים בכוגיית מתן תורה יג

מדוע פעל מתן תורה ענין המנוחה בעולם? ◊ "ואתם תהיו לי", פרישה והגבלה בעבודת האדם ◊ מדוע הוסיפו ישראל "נשמע" ולא הי' די להם בקבלת עול מצוות בלבד? ◊ מדוע קבלו ישראל את התורה על עצמם פעמיים? ◊ "כפה עליהם הר" – בדרך מתנה ו'הברקה' ◊ כפה עליהם הר – למעליותא ◊ מדוע לא נתנה תורה להמלאכים? ◊ שנאה כהכנה ללימוד התורה – מדוע?

חידושי סוגיות

הטעם דאיסור טבילת גר בשבת לא הי' שייך בגירות ישראל במ"ת כ

יוכיח דאיכא למ"ד טבילת ישראל היתה בשבת / יפלפל באיסור טבילת גר שבת – דלכאור' איתא שפיר גם בטבילת ישראל קודם קבלת התורה / יחדש יסוד בגדר דין "קבלת מצוות" דגר, ועפ"ז יחלק שפיר בין גיור לדורות לכניסת האומה לגדר ישראל בעת מ"ת

(נ"פ לקופי שיחות ח"י"ב שיחה ב' לחג השבועות ב)

37 וראה בארוכה לקו"ש שם.

38 ובטור שם השמיט התחלת הלשון "עיקרי הדת שהוא ייחוד השם ואיסור ע"ז".

39 ולהעיר, שגם לפרש"י עה"ת, אמירת ישראל (יתרו יט, ח) "כל אשר דבר ה' נעשה", היתה בפשטות קבלה על "שמירת התורה" (רש"י שם, ה).

40 ראה רש"י יבמות שם ע"ב (ד"ה ומודיעין) – אלא דשם קאי בהודעה בשעת טבילה.

41 ראה ב"י יו"ד שם (ד"ה כשבא) בשם הסמ"ג

ובש"ך שם סק"ג. ובגמ' שם "דאי פריש כו'". ואכ"מ.

42 ואף שהודיע להם "עונשין" (שבת פז, סע"א (פרש"י יתרו יט, ג). וראה חדא"ג מהרש"א שם, שזהו לפי שצריכים להודיע לגר עונשן של מצוות) – אינו דומה לרגש חומרת המצוות לאחרי ששמעו עשה"ד מפי הגבורה. ולהעיר מסה"מ תש"י (ע' 242), דאע"פ שמשה רבינו ידע ושיער ה"חרדה" שתהי' במ"ת, מ"מ, לא הי' בערך כלל להחרדה כפי שהיתה בפועל.

43 וראה לקו"ש ח"ח ע' 49 והערה 6 שם. ועוד.

מעדני יום טוב

כו

אצלם קבלת מצוות³² – הרי ע"י טבילתם והרצאת הדמים עדיין לא נכנסו לברית בפועל, ולא נגמרה גירותם עד אמירת עשה"ד, שאז היתה קבלת מצוות שלהם (כדלקמן ס"ה). ומה שאמר הש"ס שאבותינו "לא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דם", אין הכוונה בזה, שתיכף לאחר עשיית ג' דברים הללו נכנסו לברית, אלא שבשביל כניסתם לברית היו צריכים לג' דברים אלה (ובלעדם לא היתה קבלת מצוות שלהם מועלת להכנס לברית), ולכן למדין מזה לדורות ש"לא יכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דמים" (לשון הש"ס כריתות שם); אבל אז הגירות וכניסה לברית בפועל נעשתה בעת מ"ת גופא.

ומעתה יתבאר היטב גם הטעם שלא הי' אז איסור לטבול ביום השבת לשם גירות – דרך בגירות שלאחרי מ"ת, כשהטבילה גומרת הגירות ועל ידה נכנסים בפועל לברית, נאסרה משום "תקוני גברא"³³; משא"כ בטבילת ישראל קודם מ"ת, שלא נגמרה הגירות על ידה, אין לאסור טבילה זו בשבת משום "תקוני גברא". וגם לטעם הרמב"ם (הנ"ל ס"ג) – שאין מטבילין גר בשבת כי "הדבר צריך ב"ד" – הא דבר זה אינו שייך בגירות בני"י בעת מ"ת, כי רק בגירות שלאחרי מ"ת, כשהמילה וטבילה כו' באות לאחר קבלת מצוות והן פועלות הגירות וגומרות אותה, ה"ה בגדר "משפט" שצריך ב"ד; משא"כ בגירות בני"י במ"ת, כיון שע"י הטבילה (והרצאת דמים) עדיין לא היתה חלות הגירות, אין הטבילה (והרצאת דמים) בגדר "משפט" שצריך ב"ד³⁴.

ה

יוסיף לפלפל בהא דקבלת מצוות דישראל לא היתה עד מ"ת עצמו מפי הגבורה

והסברת הענין, דכל גדר קבלת מצוות לא הי' אצל ישראל עד מתן תורה עצמו. ובהקדים, דבפירוש הכתוב (משפטים שם, ג) "ויספר (משה) לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים ויען כל העם קול אחד ויאמרו כל הדברים אשר דבר ה' נעשה", כתב רש"י (ע"פ המכילתא (יתרו יט, י (בפירוש "ספר הברית" – משפטים שם, ז)³⁵) דקאי על מצות פרישה והגבלה, ז' מצוות שנצטוו בני נח, ומצוות שניתנו במרה (שבת כבוד אב ואם פרה אדומה ודינין (רש"י שם)³⁶), ועד"ז

34) כמובן מהנסמן לעיל הערה 31, שקבלת מצוות נחשבת "התחלת דין" (ו"גוף הדבר") וטבילה גמר דין – משא"כ במ"ת שלא היתה הטבילה בגדר התחלת דין (כיון שעדיין חסר קבלת מצוות שהיא "גוף הדבר"), וכ"ש שאינו גמר דין. – וראה קרן אורה ליבמות שם.

35) וראה רש"י שם (ושם, ד). – אלא שרש"י בפ' משפטים צירף ב' דיעות שבמכילתא שם. ונת' בארוכה בלקו"ש חכ"א ע' 138 ואילך.

36) וראה רש"י בשלח טו, כה. וכבר האריכו במפרשי רש"י. ואכ"מ.

32) דאף שאמרו "כל אשר דבר ה' נעשה . . . נעשה ונשמע" (יתרו יט, ח. משפטים כד, ג. שם, ז), אין אמירה זו נחשבת כמעשה קבלת מצוות לענין המצוות שלאחרי מ"ת, כדלקמן סעיף ה.

33) ויש להוסיף, שגם להדיעות שאין הסדר (דמילה לפני טבילה) מעכב – מ"מ מובן, שגם הטבילה שלפני המילה (שאו אינה גומרת הגירות) אסורה בשבת, כיון שלכתחילה צ"ל הטבילה אחרי המילה [והרצאת דמים בכלל אינה מעכבת עצם הגירות, כ"א רק לענין אכילת קדשים – ראה בארוכה לקו"ש חכ"ו ע' 160 ואילך. וש"נ].

[ואע"פ שהמדובר באיסור שאינו אלא גזירה דרבנן – הרי אמרו חז"ל (יומא כח, ב (משנה סוף קידושין)) "קיים אברהם אבינו כל התורה כולה . . אפילו עירובי תבשילין" ("שאינו . . אלא תקנת סופרים שעתידין לתקן" (רש"י יומא שם)), ובפרש"י עה"ת (תולדות כו, ה) כתב שאברהם הי' נזהר גם ב"שבות לשבת" ומזה מובן, שעצם מעשה השבות (גם קודם גזירה זו, קודם מ"ת) יש בו גנאי (סרך איסור)²⁸].

ד

יחדש יסוד דקבלת מצוות אינה תנאי בכניסה לגדר ישראל אלא היא הכניסה, ועפ"ז מיישב שפיר דבמ"ת לא הי' שייך במעשה הטבילה טעמי האיסור

והנראה לומר בכל זה דיסוד גדול יש כאן בהגדרת גירות. ובהקדם מה שיש לדייק במאמר הש"ס שהכניסה לברית היא "במילה וטבילה והרצאת דם", דלכאורה אמאי לא מנו גם קבלת מצוות, שהיא ענין עיקרי בגירות, ואדרבה, זהו עיקר הגירות, כמו שנפסק להלכה בשו"ע (טושו"ע יו"ד שם ס"ג)²⁹ שאם לא היתה קבלת מצוות בפני שלשה (וביום) מעכבת (משא"כ הטבילה, שלכמה דיעות (ראה ב' הדיעות בטושו"ע שם) אינה מעכבת אם לא היתה בפני ג'). אך הביאור בזה – פשוט. דקבלת מצוות אינה (רק) א' מהדברים המכניסים את האדם לברית, אלא היא היא (חלק מ)הברית עצמה, וכדיוק לשון הרמב"ם הנ"ל "בשלשה דברים נכנסו ישראל לברית . . . וכן לדורות כשירצה הגוי להכנס לברית ולהסתופף תחת כנפי השכינה ויקבל עליו עול תורה צריך מילה וטבילה והרצאת קרבן". הרי, שהענין ד"יקבל עליו עול תורה" הוא חלק מהרצון "להכנס לברית". ומזה מובן בפשטות למה לא נמנית קבלת מצוות בין תנאי הגירות, כי כשאין קבלת מצוות, אין זה חסרון בתנאי הגירות, אלא אין כאן גירות³⁰, ורק לאחר שרוצה "להכנס ולהסתופף תחת כנפי השכינה ויקבל עליו עול תורה" יש חלות הגירות במילה וטבילה³¹, משא"כ אם לא הקדים קבלת עול תורה ומצוות, אין כאן מעשה גירות.

ומעתה יש לומר, שחלוקה הגירות דבני ישראל בעת מ"ת מגירות שלאחרי מ"ת. דלאחרי מ"ת, שג' הדברים באים לאחרי קבלת מצוות, הרי הם מכניסים אותו בפועל לברית ועושים אותו גר; משא"כ בגירות בני"י במתן תורה, שקודם מ"ת (אמירת עשה"ד) עדיין לא היתה

²⁸ קבלת מצוות מעכבת. ע"ש באורך.

²⁹ וכבר האריכו בגדר גר קטן שמתבלין אותו על דעת ב"ד (כתובות יא, א. וראה ריטב"א ושיטה ישנה (בשטמ"ק) שם). ואכ"מ.

³⁰ ראה נ"כ הטושו"ע יו"ד שם (בדין אם טבילה בלילה פסולה בדיעבד) – דקבלת מצוות נחשבת התחלת דין (כי זהו "גוף הדבר" – ט"ז שם), וטבילה – "גמר דין".

³¹ להעיר מחי' חת"ס שם, דלדעת הסמ"ג דמרע"ה גזר על הזאה בשבת, גם הא דאין מתבלין גר בשבת הוא ככלל זה. ע"ש.

³² וראה ט"ז שם (סק"ט) "שזהו גוף הדבר". וראה לקמן בפנים.

³³ וראה שו"ת חמדת שלמה חיו"ד סכ"ט אות כא ואילך (צויין בפתחי תשובה ביו"ד שם סק"ט), דרק הודעת (שכר) המצוות ועונשן אינה מעכבת בדיעבד (ראה רמב"ם שם הי"ז. שו"ע שם סי"ב. ועוד), אבל

שואלין ודורשין

ויכוח המלאכים ומשה היכן תינתן התורה

– ע"פ גדריו דין 'בר מצרא'

יציע ביאור הקדמונים דטענת המלאכים היתה מדינא דבר מצרא / יפלפל להקשות ממכמה פנים על ביאורי המפרשים ביישוב מענה משה ע"פ גדרים שונים בדין בר מצרא / יסיק ביאור מחודש ע"פ יסוד המבואר בתורת החסידות בענין תכלית התורה – זיבאר איך נרמזו הדברים בלשון הש"ס עצמו במענה משה למלאכים

א

יציע ביאור הקדמונים דטענת המלאכים היתה מדינא דבר מצרא, ויפלפל להקשות ממכמה פנים על ביאורי המפרשים ביישוב מענה משה ע"פ גדרים שונים בדין בר מצרא

גרסינן בשבת (פח, ב ואילך) אודות מתן תורה: "בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם מה לילוד אשה בינינו. א"ל לקבל תורה בא. אמרו לפניו חמודה גנוזה שגנוזה וכו' אתה מבקש ליתנה לבשר ודם, מה אנוש כי תזכרנו וגו' (תהלים ה, ה) תנה הודך על השמים (שם, ב). א"ל הקב"ה למשה החזיר להן תשובה וכו'. אמר לפניו רבונו של עולם תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים (יתרו כ, ב). א"ל למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם תורה למה תהא לכם. שוב מה כתיב בה לא יהי' לך אלקים אחרים (שם, ג), בין עמים אתם שרויין שעובדין עבודה זרה (ועד"ז השיב משה למלאכים על יתרו הדברות): כלום אתם עושים מלאכה . . משא ומתן יש ביניכם . . אב ואם יש לכם . . קנאה יש ביניכם יצר הרע יש ביניכם . . מיד הודו לו להקב"ה וכו'".

ומצינו בספרים ביאור קדמון ונחמד בזה (בספר שתי ידות להר"א חזקוני ר"פ תרומה מביא זה בשם המדרש. ובספר שארית יעקב להר"י אלגאזי פ' במדבר בשם "כת הקודמי ז"ל", "ראשונים". ובפני דוד להחיד"א פרשת יתרו דהוא "שוגרת ומשוגרת"¹), שיסוד טענתם של המלאכים "תנה הודך על

1 יתרו. חסדי אבות לאבות (להנ"ל) פ"ג מי"ד. מערכי לב (להר"י חזן. שאלוניקי תקפ"א) ערך מ"ת דרוש י"ב. ברית אבות (להר"א בורייאט. ליוורנו תרכ"ב)

1 ושקו"ט בזה בהרבה ספרים – ומהם (נוסף על הנ"ל בפנים): באר יצחק (להר"י שאנגי. שאלוניקי תצ"ה) פ' יתרו דרוש ב'. ראש דוד (להחיד"א) פ'

השמים" הוא גם ע"פ הלכה, והוא דינא דבר מצרא הערוך בש"ס בבא מציעא ובפוסקים. פירוש, דקיי"ל לדינא (ב"מ קח, א. רמב"ם הל' שכנים פ"ב ה"ה. טוש"ע חו"מ סי' קעה ס"ו), דהמוכר שדה לחבירו יש זכות לבר-מצרא, היינו שכנו, להוציא השדה מיד הלוקח, לפי שטובה היא לבר-מצרא שיהיו שדותיו סמוכות זו לזו (רש"י ב"מ שם. רמב"ם שם), והתורה אמרה (ואתחנן ו, יח) "ועשית הישר והטוב בעיני ה'" [ובתשובות מיימוניות לספר קנין (סי' טז) כתב שהוא קרוב למ"ע]. ומעתה היא טענת המלאכים, דכיון שהתורה הלא "גנוזה" היא (כלשון הש"ס²⁰), היינו שנמצאת במרום בשמים, ואף המלאכים בשמים מקום כבודם, א"כ זכות בידם מדינא דבר מצרא לקבל את התורה, ולהכי תבעו "תנה הודך על השמים".

[ובזה יתיישב שפיר נמי מעיקרא דדינא האיך בקשו המלאכים לקבל את התורה לרשותם אחר שכבר נאמר בה "צו את בני ישראל", "דבר אל בני ישראל" (וכיו"ב)³, היינו שכבר היתה נתונה לרשות ישראל – ולהמבואר כאן שהוא מדינא דב"מ אתי שפיר, דהא דינא דבר-מצרא הוא שגם אחר המכירה מסלקין את הלוקח מן השדה ונותנין אותה לבר-מצרא. ואדרבה, עיקר דינא דב"מ הוא על הלוקח שצריך להסתלק, ולא על המוכר (פרש"י ב"מ שם, ב ד"ה עכ"ו. ועוד⁴).

והנה, מעתה יש לעיין בביאור דחיית טענת המלאכים, אמאי לא צדקו מדינא דבר מצרא⁵. ומצינו בזה במפרשים⁷ כמה תירוצים ע"פ גדרי דינים שמצינו בבר מצרא – ומהם:

(א) קיי"ל לדינא דבר מצרא יש לו מקום רק בקרקע ולא במטלטלין (העיטור ח"א אות מ' מכירת קרקעות⁸ – הובא במ"מ הל' שכנים פ"ג ה"ד. הרי" ברצלוני – הובא בטור שם. שו"ע שם סנ"ג), והלא

(ב"מ שם, ב). ועוד טעם, דהחיוב שעל הלוקח – מטיל גם על המוכר האיסור דלפני עוור (אבל ע"פ טעם זה צ"ע – דסו"ס אכן יש על המוכר איסור (אף – שאינו איסור דבר מצרא), משא"כ הפוכי מטרותא דטעמא קמייתא – שהוא טרחא בעלמא).
(5) וראה לקו"ש ח"ט ס"ע 55 ואילך.

(6) לכאור' אפשר לומר, שתוכן תשובת משה היא שהתורה אינה שייכת בשמים בכלל, ובמילא אין בזה מצרא וב"מ – אבל ראה לקמן בפנים בשם המפרשים, שטענת המלאכים היתה (לא על חלק הפשט, כ"א) על חלק הסוד שבתורה.

(7) בהתירוצים שהובאו לקמן – ראה בספרים שנשמנו לעיל בריש הדברים ובהערה 1.

(8) בעיטור שם כתב: "אפי' מטלטלין". אבל במ"מ שם: לבר ממטלטלי. וראה שער החדש לעיטור שם אות קסח.

(9) להעיר ממש"כ בספר תניא קדישא (פ"ד) בתיאור

פ' יתרו. שפת אמת עה"ת פ' יתרו. פתח שער לנחל יצחק ח"א וז"ב. וראה אנציקלופדיא תלמודית מע' בר מצרא.

(2) ועפ"ו יומתק מה שלא אמרו בקיצור "חמודה שגנוזה", אלא "חמודה גנוזה שגנוזה כו".

(3) אבל ראה ב"ר פ"א, ד.

(4) ואכן בס' מערכי לב שם, שטעם זה אמר הקב"ה למשה שהוא יחזיר להם תשובה ולא השיב להם בעצמו, כי טענת המלאכים היתה על משה (הלוקח).

א"א שעפ"ז לכאור' יוקשה מה שהמלאכים טענו להקב"ה ולא למשה, ובמערכי לב שם כתב דהקב"ה גילה להם שטענתם היא רק כלפי משה. אבל עפ"ז נצטרך לומר שמתחילה ידעו עצם דין דב"מ (ולכן טענו), אבל לא ידעו כללות ענינו שהוא על הלוקח. וזה צ"ע. אבל באמת י"ל ידעו גם ידעו ומה שטענו להקב"ה הוא משני טעמים: חדא, כיון שסו"ס צריך משה להחזירה לשמים א"כ הפוכי מטרותא למה לי – וכעין הא דכתובות קי, א (משא"כ בדובין לעכ"ו

ג

יציע לתרץ הקושיא, דאיסור טבילת גר בשבת הוא רק משום שבות; וידחה דעדיין אשכחן לחד מ"ד דהוי איסור דאורייתא, וגם לאידך מ"ד הוי דוחק

והנה לכאור' יש לתרץ הקושיא ע"פ העיון בגדר הך דינא דאין מטבילין בשבת. דאשכחן שהאיסור טבילת גר ביום השבת אינו אלא שבות דרבנן, כי הנה שני טעמים נאמרו באיסור טבילת גירות בשבת: בגמ' (יבמות מו, ב) איתא משום ד"תקוני גברא בשבת לא מתקנינן"²¹, וברמב"ם (הל' איסור"ב שם ה"ו) כתב ד"הואיל והדבר (טבילת גר) צריך בית דין²² (יבמות שם בסוף העמוד) אין מטבילין אותו בשבת" (וכ"ה בשו"ע (יו"ד שם ס"ד)²³) – ושני הטעמים (תקוני גברא ואיסור לרדן בשבת) הוו איסורי שבות מדרבנן. דהנה, גבי איסור "תיקוני גברא" הכי איתא בהדיא בחי' הריטב"א (יבמות שם) – דהיינו איסור שבות (והכי נמי משמע מדברי התוס' (שם ד"ה תקוני); ואף גבי האיסור לרדן בשבת אשכחן דהוא איסור מדברי סופרים – ראה משנה דביצה (לו, ב). וראה גם בב"ח (שצויין לעיל ס"א) בענינו – טבילת גר בשבת.

איברא, דעדיין אשכחן למ"ד דאיסור טבילת גר בשבת הוא מן התורה. דהנה, בכתנות פסים על הנמוקי" (יבמות שם), נקט דלדעת תרומת הדשן (שו"ת סי' רסה)²⁴ אליבא דרש"י (שבת קו, א ד"ה מה לי) שמילה בשבת אסורה מפני המלאכה ד"תיקון כלי" (שהוא מכה בפטיש (ראה מנ"ח שם)), כיון שע"י המילה נעשה הילד ישראל שלם – אזי גם טבילת גר בשבת שהוא משום "תיקוני גברא" – אסורה מן התורה. ושוב נמצא להך מ"ד, דטבילת בני" או לשם גירות²⁵ הי' בה מלאכה דאורייתא²⁶.

ובאמת דגם את"ל כמ"ד דאיסורו אינו אלא שבות דרבנן עדיין יש דוחק בדבר, כי לא מסתבר לומר, שכניסת ישראל לברית תהי' ע"י מעשה (הפכי) שיש בו סרך איסור, איזה שהוא (אפילו איסור שבות), שהרי זה כמו דבר והיפוכו. ומה גם שזוהי גירות דכל עם ישראל, ומגירות זו למדין לגירות דכל הדורות כנ"ל בריש הדברים²⁷.

שבא על ידי כן לתורת יהדות". ועד"ו הוא בריטב"א שם.

(26) ואולי י"ל שבמרה לא נאמרו כ"א איסורי שבת (ראה שבת שם, שלחד דיעה אתחומין לא איפקוד במרה), ועדיין לא נצטוו על מלאכת תיקון כלי.

[ועפ"ז יש ליישב בפשטות גם קושיית המפרשים הנ"ל איך בנה מזבח והקריב קרבנות בשבת דמ"ת – דיש לומר, שעדיין לא נצטוו על מלאכת הבנין ואיסור שחיטה כו].

(27) ולהעיר מסכת המפרשים (גליוני הש"ס (להר"י ענגל) לשבת כא, ב. ועוד), ש"חינוך" צ"ל בטהרה גמורה לא בדחיית טומאה כו' (ומביא שם כמה דוגמאות לזה).

(21) וראה תוד"ה תקוני שם (וראה לעיל ס"א בענין דברי הב"ח שהובאו שם).

(22) וזה שייך גם קודם מ"ת – ראה משנה ר"ה (כה), (א) "ובית דין שעמד מימות משה . . שנאמר (משפטים שם (כד, ט) – בהמשך לזריקת הדם על העם) ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל".

(23) אלא שבט"ז שם (סקי"א) מפרש שאין כוונת הרמב"ם לטעם שני, אלא לבאר למה לא אמרינן ד"נראה כמיקר", ע"ד דברי התוס' שבהערה 21.

(24) עיין שם. והוא דלא כמסקנת המנ"ח במוסך השבת אות כז.

(25) משא"כ בטבילה מטומאה. ולהעיר מתו"י יבמות שם (בסוף הע') דהכא הוי "תיקון גדול . .

ותמיד דוחה שבת¹². אמנם עדיין צ"ע בנוגע (לבניית מזבח¹³) ולטבילת (גירות) בני ישראל, שאין זה ענין קרבן ציבור.

ב

יוסיף לפלפל אי מצינו לפרש בדברי מ"ד זה – דלא היתה הטבילה בשבת

אמנם, עדיין יש לפלפל בכ"ז אי קושיא זו במקומה או לאו. דהנה, ברמב"ן עה"ת (משפטים שם, א'¹⁴ פי' דברי ר' יוסי ב"ר יהודה "בו ביום נעשו כל המעשים" – "כלומר בו ביום לא אחר מתן תורה", היינו בשביעי בסיון נזוהו לשיטתו) וכ"כ בעוד מפרשים (ראב"ע) שם ויתרו כ, כא). רשב"ם, אברבנאל ועוד משפטים שם¹⁵) שהפרשיות (דיתרו ומשפטים) נאמרו על הסדר, והדינים דפרשת משפטים נאמרו ביום מ"ת אחרי עשה"ד, ובו ביום אמרו ישראל "כל אשר דבר ה' נעשה" (משפטים שם, ג), וביום המחרת (בשביעי בסיון) – "וישכם (משה) בבקר ויבן מזבח גו' ויזבחו גו' ויקח ספר הברית גו' ויאמרו גו' נעשה ונשמע ויקח משה את הדם ויזרוק על העם גו'" (שם, ד ואילך)].

איברא, דבמדרש לקח טוב (יתרו יט, י)¹⁶ מפורש שהדיעה ד"כל אלו המעשים בו ביום נעשו", היינו בבוקר יום מ"ת קודם עשרת הדברות¹⁷, וכן היא פשוטת הפירוש של דברי ר' יוסי "בו ביום נעשו", שמשמעו ביום הידוע (והרי לא נזכר בכלל ההמשך דדברי המכילתא שם – היום שלאחרי מ"ת).

מיהו אולי יש ליישב הקושיא בדרך אחרת, דבפשוטת י"ל שר' יוסי ב"ר יהודה (במכילתא) אזיל לשיטת המכילתא במקום אחר (בשלח טו, א)¹⁸ שששי בסיון חל בששי בשבת (וכן מפורש בפרקי דר"א (רפמ"ו)¹⁹ שמ"ת הי' ביום ששי בשבת) – ולא כשיטת הש"ס (דלכו"ע בשבת ניתנה תורה).

אבל גם זה אינו, דבמדרש לקח טוב שם אשכחן להדיא "שבת קבלו עשרת הדברות . . והשכים משה בבקר ובנה מזבח כו' שלא קיבלו ישראל את התורה אלא ע"י טבילה והזאה . . וכל אלו המעשים בו ביום נעשו", הרי מפורש ש"כל אלו המעשים" נעשו ביום השבת²⁰.

התורה אינה קרקע⁹ [בספר בריית אבות¹⁰ כתב על זה, שתורה דין קרקע יש לה כי היא קיום העולם והעולם נברא על ידה. אבל צ"ע בדבריו: חדא, דסוף-סוף התורה עצמה היא דבר המטלטל, ומאי נפק"מ שעל ידה הוא קיום העולם. ותו, העולם נברא בשביל התורה ולא להיפך, ח"ו. ועוד בה שלישי, זה שעל ידה הוא בריאת קיום העולם הוא לא עיקר התורה שהיא חכמה עלאה¹¹].

(ב) קיי"ל דדינא דבר מצרא הוא רק במכירה ולא במתנה (ב"מ שם, רע"ב. רמב"ם שם פי"ג ה"א. טושו"ע שם סנ"ד), והלא התורה ניתנה במתנה.

(ג) בני ישראל הוו בגדר קרובים להקב"ה, כמש"נ (ואתחנן ד, ז) "מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו", ואף יתר על כן, בני ישראל הלא הם "בנים למקום" (אבות פי"ג מי"ד. ראה יד, א. שמות ד כ"כג). והלא קיי"ל דעל קרובים לא חל דינא דבר מצרא נכגירסת הבה"ג (הובא בב"י – בשם הר"ן – לטור חו"מ שם ד"ה ואפילו. ד"ה וכתב עוד) בש"ס ב"מ שם, ד"קרוב ות"ח לית בהו משום דינא דב"מ"], וכן (ועל אחת כמה וכמה) על בנים (תשובת הרי"ף הובא בשטמ"ק לב"מ שם¹²).

(ד) על משה רבינו נאמר (ר"פ ברכה. תהלים צ, א) שהי' "איש האלקים", ומבואר במדרש (דב"ר פי"א, ד. מדרש תהלים (באבער) מזמור צ'¹³) "מחציו ולמטה איש מחציו ולמעלה האלקים", וא"כ הרי גם משה רבינו הי' "בר מצרא" לתורה אשר בשמים.

(ה) על הפסוק (יתרו יח, ג) "ויעמוד העם על משה מן הבקר עד הערב" אמרו חז"ל (שבת י, א. וש"נ), שמשה רבינו היה "דן דין אמת לאמיתו" ו"כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית". והלא קיי"ל שאם הלוקח הוא שותפו של המוכר לא חל בזה דינא דבר מצרא (רמב"ם שם פי"ב ה"ה. רא"ש ב"מ שם סל"א. נמוק"י שם. טושו"ע שם סמ"ט)¹⁴.

והנה לכאור' יש להקשות על שני התירוצים האחרונים – מצד היות משה "איש האלקים" או מצד היותו שותף, דלכאור' אין בזה ליישב כי הלא אין הכי נמי ד"משה קיבל תורה מסיני" (אבות פי"א מ"א. ובסוגיין בשבת: "תורה שאתה נותן ליי"), אבל לא קיבלה רק לעצמו אלא להש"ס ישראל¹⁶, ומה נאמר על שאר כל ישראל אמאי היו עדיפים על המלאכים לזכות בתורה. וכבר

ירידת התורה מחכמה עלאה אל העולם "ומשם נסעה וירדה כו'".

10 הנ"ל הערה 1.

11 דקיום העולם הוא רק בחינת אחריים שבה ולא בחינת פנים (תניא קו"א ד"ה דוד זמירות. ובכ"מ). וראה לקמן הערה 33.

12 ובש"ך חו"מ שם סק"ל: ולזה הדעת נוטה לכאורה, וצ"ע.

13 וראה ספרי ר"פ האזינו (ועד"ז בת"י ותיב"ע

שם. תנחומא שם ב): משה קרוב לשמים.

14 תירון זה הוא אליבא דמ"ד (זבחים קטז, א) יתרו קודם מ"ת בא (כמ"ש בספר באר יצחק).

15 חוץ מפילפולא דאורייתא שניתנה למשה אלא שנהג בה טובת עין ונתנה לישראל (נדרים לח, א).

16 ופשוט דאין לומר שהאדם בר מצרא לשמים (יותר מהמלאכים) מצד זה שהוא מורכב מן העליונים" (ב"ר פ"ח, יא. פי"ב, ח), ובג' (ד) דברים דומה (רק – דומה) למלאכי השרת (חגיגה טז, א. אדר"נ פל"ז, ב. ב"ר פ"ח שם).

במילואים סכ"ז.

17 כ"ה בלקח טוב שם. וראה מרכבת המשנה על המכילתא שם. ואכ"מ.

18 וראה גם שבת פז, סע"א.

19 וראה שם פמ"א וברד"ל שם (אות לה).

20 ולהעיר ממדרש לקח טוב בפסוק שלאח"ז (יט, יא), שמעתיק לשון המכילתא (שם) "זה יום ששי שבו ניתנה התורה (ומוסיף) ביום השבת", ומשמע קצת שמפרש כן במכילתא שם.

12 וכתו"ש שם מוסיף שהקרבנות היו בגדר קרבן ציבור (שזמנו קבוע). ע"ש. ולהעיר מלשון הרמב"ם שם ה"ג "וקרבן שנאמר. . ויעלו עולות על ידי כל ישראל הקריבום".

13 וראה תו"ש שם הטעם שהותר לבנות מזבח בשבת.

14 וראה גם פי' "זה ינחמנו" למכילתא על אתר.

15 וראה גם תיב"ע שם.

16 ע"ש באורן. – וראה תו"ש משפטים שם

עמדו ע"ז מפרשים ותירצו לשני האופנים. דלהתירוץ שהוא משום "איש האלקים", י"ל דכ" בני ישראל הם בני מצרא לתורה, שהרי נשמות ישראל כולן "גזרות מתחת כסא הכבוד" (זח"ג כט, רע"ב¹⁷). ולהתירוץ שהוא משום שותפות י"ל דבשעת מתן תורה היו כ" ישראל שותפים להקב"ה, שכן כבר קבלו מצות שבת במרה¹⁸ (קודם מתן תורה), ואמרו רז"ל¹⁹ "כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכולו וכו' כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית". ומעתה כל התירוצים עולים יפה.

איברא, דעדיין צ"ע בכ" חמשת התירוצים האמורים, כי פליאה רבתי יש כאן דנמצא העיקר חסר מן הספר – דאף אחד מהם אינו מוזכר בסוגיין במענה משה רבינו עצמו למלאכים²⁰. ואדרבה: תוכן שלשת התירוצים האחרונים (מדין קרוב, מהיות משה וישראל "שכנים" ג"כ, ומדין שותף) הוא לכאור' להיפך מטענת משה רבינו גופא המבוארת בסוגיין, דהלא בתירוצים אלו מודגש עד כמה משה (וכל אחד מישראל) קרוב להקב"ה, ששייך הוא לשמים ושותף להקב"ה; ואילו ההדגשה בסוגיין היא להיפך – שהתורה קשורה לירידה למצרים וכו', היינו שהמענה בגמרא מבטא ומדגיש את הגשמייות של ה'הוקח, עד ל"קנאה", "יצר הרע" וכו'.

גם יש להקשות על שני התירוצים הראשונים (נוסף על הקושי הכללית הנ"ל שהיא על כל חמשת התירוצים):

בתירוץ הראשון שהוא משום דהוי מטלטלין ולא קרקע קשה טובא, כי הא דבמטלטלין ליתא לדינא דבר מצרא הרי זה משום שטעם דינא דבר מצרא הוא שיהיו שדותיו סמוכות זו לזו וזה אכן אין לו מקום במטלטלין, דמטלטלין יכול אדם לקנות במקום אחר ולהביא למקומו²¹. אבל בנוגע לתורה אין מקום לטעם זה²² – התורה היא דבר שאי אפשר להשיגו

17) וראה הנסמן בנצוצי זהר לזח"א קיג, א.

18) סנהדרין נו, ב.

19) שבת קיט, רע"ב.

20) ומ"ש במפרשים, דבזה שא"ל הקב"ה למשה "אחוז בכסא כבודי" רמו לתשובה (דלעיל בפנים) דנשמות גזרות מתחת כסא הכבוד – אינו מובן, שהרי בדברי משה אין כל רמז לזה. וראה מ"ש במפרשים הנ"ל – ע"ד הפלפול – בכמה תירוצים דלעיל.

21) ומ"ש בסמ"ע (חור"מ שם סקצ"ז) "דדוקא בקרקע שהוא קנין עולם תקנו דין מצרנות כו' ולא בהני" – היינו לפי ששם איירי שא' מן השותפין רוצה למכור ובוזה לא שייך טעם המבואר בפנים.

והא דמפרש (וכן בפרישה לטור) שבשו"ע איירי בנדון דשותפות* – י"ל, כי בלא"ה פשוט שאין שייך במטלטלין דב"מ מטעם המבואר בפנים.

22) ואין להקשות דא"כ שוב בטל הדין דבר מצרא, שהרי דינא דב"מ הוא רק אם הלוקה יכול לקנות שדה במק"א –

כי בקשת המלאכים תנה הודך על השמים פשיטא דהיינו שתהי' רק כמ"ש בלקו"ת תוריע (כג, ב. ובאוה"ת (שם כרך ב' ע' תקלא ואילך)) – הלימוד (בעולם המלאכים) יצירה, והוא עתה בלימוד תנ"ך ורז"ל בכתהאריז"ל (ליקוטי תנ"ך והש"ס שלו וכו'), ו(רק) באופן כזה ילמדוה ג"כ בני נשמות בגוף בעוה"ז, אבל אז עיקרה בשמים כי (למטה ידועה

* ובפרט שבמקור הדין (הנסמן לעיל בפנים) לא נזכר שאיירי בנדון דשותפות. וראה השקו"ט בב"י לטור שם ד"ה אבל לא במטלטלין.

לברית ולהסתופף תחת כנפי השכינה ויקבל עליו עול תורה צריך מילה וטבילה והרצאת קרבן כו'. ע"כ.

ולכאור' יש תמיהה רבה בגירות ישראל זו, דהנה במכילתא (יתרו יט, י) אשכחן גבי "וישלח את נערי בני ישראל . . ויקח משה את הדם גו" דס"פ משפטים, דלדעת ר' יוסי ברבי יהודה "בו ביום נעשו כל המעשים"⁵, שבפשטות "בו ביום" היינו ביום דמתן תורה⁶, היינו דאיהו ס"ל שבו היתה טבילת בניי (והרצאת דמים)⁷, וצ"ע לדידי' כיצד הותרו ישראל לטבול⁸ לשם גירות ביום זה, הלא כבר גרסינן בשבת (פו, סע"ב)⁹ דל"כולי עלמא בשבת ניתנה תורה לישראל", והלכה פסוקה היא ברמב"ם (הל' איסור"ב שם ה"ו¹⁰) ושו"ע (יר"ד סרס"ח ס"ד) שאין מטבילין גר בשבת (כדעת ר' יוסי ביבמות שם (מו, ב)). וכבר נצטוו על שבת במרה (שבת פו, ריש ע"ב. ירושלמי ביצה פ"ב ה"א. רש"י בשלח טו, כה. משפטים כד, ג. ואתחנן ה, יב) או באלוש (ירושלמי ביצה שם. סדר עולם פ"ה. ועוד).

ועיי' בב"ח לטיו"ד (שם ד"ה וכל עניניו קרוב לסופו) שתמה על הרייף רא"ש וטור, שהשמיטו דין איסור טבילת גר בשבת, וכתב שס"ל שאין בזה משום תיקוני גברא כיון ד"נראה כמיקר" (כהא דביצה יח, סע"א) לענין היתר טבילה מטומאה בשבת. ולא ס"ל להב"ח כחילוק התוס' (ד"ה תקוני ביבמות שם) בין טבילת גירות לטבילת טהרה, דבטבילת גר אין שייך לומר "נראה כמיקר". עיי"ש), ומסיים הב"ח שכ"כ בסמ"ג בשם בה"ג שמותר לכתחילה להטביל גר בשבת. ולדבריו אכן לא קשיא ולא מידי, אבל עצ"ע טובא לפי פסק הרמב"ם והשו"ע דאין מטבילין בשבת, כנ"ל.

ובאמת, במרכבת המשנה על המכילתא (יתרו שם, י)¹¹ כבר הקשה כעין זה בדעת ר' יוסי ב"ר יהודה, דצ"ע איך (בנה מזבח ו) הקריב קרבנות בשבת. ותירץ דריב"ר ס"ל דעולות תמיד היו

הטבילה בשבת*].

ובכ"א אופן, גם את"ל שהטבילה היתה לפני"ז, סו"ס נכנסו לברית ב"אותו יום" שאז היתה "הרצאת דם"* (ובתוס' שם – עיי' "הזאה". ע"ש), ויש בזה משום "תיקוני גברא" (ראה לקמן סעיף ג).

8) להעיר מחי' חת"ס לשבת פו, א (ד"ה ומסוגיא ז).

9) וראה סדר עולם ספ"ה.

10) וראה לקמן בפנים ריש ס"ג.

11) וראה תו"ש שצויין בהערה 16.

5) משא"כ לת"ק התם הי' כ"ז בחמישי בסיון, שאז בנה משה מזבח והקריב הקרבנות וזרק הדמים כו' (וכן מובא בש"ס במס' שבת (פח, א. וראה גם תגיגה ו, א וברש"י שם ד"ה ישנה (ותוד"ה ר"ע – שם ע"ב)), וכ"כ רש"י בפירושו על התורה (משפטים כד, ד. וראה גם רש"י יתרו יט, א).

6) עיין בזה עוד לקמן ס"ב.

7) דכיון שהטבילה היתה "כדי לקבל הזאה" (תוד"ה דאין הזאה – יבמות שם), מסתבר שהיתה בסמיכות להזאה [משא"כ לפמ"ש הרמב"ם (כנ"ל הערה 3) שנלמד מ"וקדשתם גו' וכבסו גו"י, שזה הי' ביום ד' ובוים הי' (מכילתא יתרו שם) – ז"א היתה

* לכאור' י"ל שהרמב"ם ס"ל להלכה שהפרשה דס"פ משפטים, נאמרה לאחרי מ"ת (כפשטות הכתובים. וראה אברבנאל שם דכ"ה שיטת חכמי הספרדים), ואז הי' (הרצאת הדם ו)גמר הגירות (וראה לקמן ס"ה). אבל בפיה"מ (שציון לעיל הערה 2), ש(גם) הקרבן הי' קודם מ"ת. וראה פי' ר"א בן הרמב"ם משפטים שם. ואכ"מ.

במקום אחר²³.

ובתירוץ השני שהוא משום שהתורה מתנה היא ובמתנה ליתא דין בר מצרא – קשה דהלא בנוגע לתורה מצינו שלש לשונות, דפעמים נאמר בה "ירושה" כדכתיב (ברכה לג, ד) "תורה צוה לנו משה מורשה וגו'" [ונפקותא יש מזה לדינא (ראה סנהדרין נט, א)]. ופעמים מצינו גם שהיא "מכירה", כמאמר רז"ל (שמו"ד פ"ג, א)²⁴ "אמר הקב"ה לישראל מכרתי לכם תורתי כו'". ופעמים נמי היא "מתנה", כמאמר רז"ל (ברכות ה, א)²⁵ "ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל כו' תורה כו'". וכנוסח התפלה: זמן מתן תורתנו²⁶. ושלש לשונות אלו מורות על שלשת האופנים שבשייכות התורה לבני ישראל, כמבואר בכמה מקומות²⁷. וא"כ, כיון שיש בתורה גם גדר של "מכר", הרי שוב גם בה שייך דינא דבר מצרא מחמת המכר שבה [ובמכל שכן מהא דמתנה שיש בה אחריות יש בה דינא דב"מ²⁸. וגם לפמ"ש הרשב"ם (ב"ב נא, א ד"ה ה"ג במס'. וראה תוד"ה ולמה קידושין כו, א) דהיכא שכתב בשטר לשון מכר ומתנה לית בה דינא דבר מצרא – הרי מפורש שם הטעם כי "במתנה ביקש ליתנה לו ולמה כתב לו בלשון מכר כדי ליפות כחו", אבל בתורה הרי ישנם ב' ענינים ואופנים נפרדים דמכר ומתנה, ומצד המכר שייך בזה דב"מ].

ובאמת, מלבד חמשת התירוצים הנ"ל מצינו עוד שני תירוצים לבאר המענה לטענת המלאכים, אשר לכאור מתאימים המה גם ללשון הגמרא. והוא, בהקדים ביאור המפרשים (אלשיך לתהלים מזמור ח. חדא"ג שבת כאן. ועוד²⁹) שטענת המלאכים היתה על חלק הסוד שבתורה. פירוש, דגם המלאכים יודעים שאין להם כל שייכות לחלק הפשט (והעש"י) שבתורה, וממילא, טענתם מדינא דבר-מצרא היתה על חלק הסוד. ומעתה יתחוויר המענה לטענתם:

(1) כיון שלבני ישראל ניתנה כל התורה כולה, והמלאכים בטענתם אינם מכוונים כי אם לקבלת חלק אחד – הרי דינא הוא ד"מכר כל נכסיו לאחד לית בה משום דינא דבר מצרא" (ב"מ קח, ב. רמב"ם שם פ"ב ה"ו. טושו"ע שם ס"ו), כי כשבר המצרא הוא רק לנכס אחד ואילו הלוקח קנה גם שאר הנכסים, הלוקח עדיף עליו.

(2) ודין נוסף מצינו ליישב על פיו דחיית המלאכים, דקיי"ל שאם ה' המצרין צריך את הקרקע רק להרווחה, והלוקח צריך אותה משום ש"דחיקא לי' שעתא", לא חל דינא דבר

26 ראה המשך וככה תרל"ז פע"א: וי"ל מתן תורה הוא בחיי מתנה שבתורה. בנוגע לנוסח ברכת התורה – ראה לקו"ש ח"ג ע' 115 הערה 23.

27 ראה בכ"ז בארוכה: המשך וככה שם פס"ו. סח. ד"ה אם רוח המושל תר"ל פ"ג. ד"ה תורה צוה תרנ"ד. ד"ה אם רוח המושל תרצ"ה פ"ד ואילך (סה"מ קונט' ח"ב שסא, א ואילך). ד"ה תורה צוה תש"ב. לקו"ש שם ס"ב ואילך.

28 ראה בהנסמן לעיל בפנים במקור הדין דליתא דב"מ במתנה.

29 וראה בכמה מהספרים שנשמנו בהערה 1. וראה

רק מציאות הרוחניות ולא מהותה. ואפילו אם גם בזה ישתוו עם המלאכים – בכ"ז) קל יותר הבנתה למלאכים, שהם יותר רוחניים, ובנ"י יצטרכו ליגיעה יותר (ולמשלים מהגשם – דוגמת קניית במק"א).

23 כי לאחר שניתנה תורה למטה – "לא בשמים היא" (ב"מ נט, ב).

24 וראה ברכות ה, א: בא וראה שלא כמדת הקב"ה כו' אדם מוכר חפץ כו'.

25 וראה ב"ר פ"ו, ה: ג' דברים נתנו מתנה לעולם. וראה שמו"ר פכ"ח, א: במתנה נתנה לו. ועד"ז שם פ"ג, ב. וראה שבת קה, א: אנא . . יהבית.

הידושי סוגיות

הטעם דאיסור טבילת גר בשבת לא ה' שייך בגירות ישראל במ"ת

יזכיר דאיכא למ"ד דטבילת ישראל היתה בשבת / יפלפל באיסור טבילת גר שבת – דלכאור איתא שפיר גם בטבילת ישראל קודם קבלת התורה / יחדש יסוד בגדר דין "קבלת מצוות" דגר, ועפ"ז יחלק שפיר בין גיור לדורות לכניסת האומה לגדר ישראל בעת מ"ת

א

יקשה אמ"ד דטבילת גירות ישראל היתה ביום מ"ת, מהא דקיי"ל דאין מטבילין גר בשבת ידועה סוגיית הש"ס ביבמות (מו, א-ב) דיציאת בני ישראל מכלל בני נח וכניסתם תחת כנפי השכינה היתה בגדר גירות. ובש"ס כריתות (ט, רע"א) איתא¹ גבי כניסתם לברית במתן תורה, ד"לא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דם (קרבן) . . מילה דכתיב (יהושע ה, ה) כי מולים היו כל העם היוצאים² . . הרצאת דמים דכתיב (משפטים כד, ה) וישלח את נערי בני ישראל . . טבילה מגלן דכתיב (שם, ח)³ ויקח משה את הדם⁴ ויזרק על העם ואין הזאה בלא טבילה⁵ וילפינן מיני לגירות דורות. וכן הביא הרמב"ם ברפ"ג מהל' איסורי ביאה: בג' דברים נכנסו ישראל לברית במילה וטבילה וקרבן . . וכן לדורות כשירצה העכו"ם להכנס

דלהלן בפנים "שנאמר (יתרו יט, י. וראה רמב"ן שם) וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם", בהקס"ד בגמ' שם. וראה ב"ח לטו"ד ר"ס רסח (ובעוד מפרשים), שכוונת הגמ' היא רק שאין להוכיח מכתוב זה שהכוונה לטבילה (כי דלמא משום נקיות היתה), אבל למסקנא שהיתה טבילה (כי אין הזאה בלא טבילה). הרי זו כוונת הכתוב "וכבסו", לענין הטבילה. וראה לקמן הערה 7.

4 כ"ה בשטמ"ק (כבקרא). ובגמ' לפנינו "חצי הדם" (כלשון הכתוב שם, 1).

1 וראה תנחומא ס"פ ויגש. פרש"י שם. מו, כח. 1) וכ"ה ברש"י עה"ת (משפטים כד, 1).

2) "א"נ מהכא (יחזקאל טז, 1) ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמין גו'" (כריתות שם). וברמב"ם דלהלן בפנים "מילה היתה במצרים שנאמר (בא יב, מח) וכל ערל לא יאכל בו" (וראה גם פיה"מ שלו בהקדמה לסדר קדשים). וכבר שקו"ט במעשה רוקח לרמב"ם שם (ועוד) בטעם שלא הביא הרמב"ם הכתוב שהובא בש"ס. ואכ"מ.

3) וכ"ה מסקנת הגמ' יבמות שם (ע"ב). וברמב"ם

מצרא (רש"י ב"ב ה, א ד"ה ארבעה. בעה"מ לב"מ שם, הובא בנמוק"י ב"מ שם. העיטור אות מ' מכירת קרקעות. רמ"א בשו"ע שם סמ"ט. ופליגי על התוס' ב"ב שם ד"ה ארבעה. רמב"ן במלחמות ב"מ שם. הג"מ שם פ"ב הי"ג. דעה הב' ברמ"א שם). וכן הוא בנדר"ד, דהצורך של ישראל בתורה הוא בדוגמת "דחיקא לי' שעתא", כי התורה היא חיותו של יהודי ("הם חיינו"), וע"י התורה בידו לנצח את יצרו הרע, כמאמר רז"ל (קידושין ל, ב) "בראתי יצר הרע ובראתי לו תורה תבלין"; משא"כ רצון המלאכים בחלק הסוד שבתורה, באין להם יצר הרע, הרי הוא על-דרך "להרוחה".

מיהו, גם על תירוצים אלו יש להקשות דנקודת החידוש שבתירוץ לא נתפרשה בדברי משה, כי הלא מענה משה רבינו שלמלאכים אין שייכות לחלק הפשט והעשי' שבתורה – "למצרים ירדתם. . כלום אתם עושים מלאכה. . משא ומתן. . אב ואם. . יצה"ר יש ביניכם" – לא ה' חידוש עבורם; דהמלאכים ידעו כן מקודם ולכן בקשו מלכתחילה רק את חלק הסוד שבתורה, ואילו התירוץ על נקודה זו, מהא ד"מכר כל נכסיו לאחד לית בה משום דינא דבר מצרא" או לפי שהתורה היא חיותם של בני ישראל – אינו מוזכר אפילו ברמז בדברי משה [כלומר: הצורך של ישראל בתורה באופן של "דחיקא לי' שעתא" מצד מלחמת היצר הוא הסבר המצב ש"יצר הרע יש ביניכם"; אבל מלשון תשובת משה רבינו והאריכות בזה "כלום אתם עושים מלאכה. . משא ומתן. . אב ואם יש לכם" משמע, שמענה משה למלאכים הוא (לא כ"כ מצד מלחמת היצר המסבירה שהמצב דיצה"ר יש ביניכם דחיקא הוא, אלא) מצד כללות הענין ועצם המצב בפועל, שחלק הפשט (והעשי') שבתורה אין לו מקום בהם].

ב

יסיק ביאור מחודש ע"פ יסוד המבואר בתורת החסידות בענין תכלית התורה – ויבאר איך נרמז בדברי הש"ס עצמו במענה משה למלאכים

ולחכי נראה לומר ביאור מחודש בזה – מענה לטענת המלאכים הנמצא בדברי משה, ע"פ יסוד עיקרי בנוגע לנתינת התורה וקיומה המבואר בתורת חסידות חב"ד. והוא, דתכלית כל התורה היא – שעל-ידה מתמלאת כוונת הבריאה, "נתאוה הקב"ה להיות לו (ית"ו)³⁰ דירה בתחתונים" (תנחומא נשא טז. ועוד. תניא פל"ו), היינו שיתקדש העולם התחתון ותאיר בו השכינה בגלוי. וידוע³¹ הדיוק בלשון חז"ל "דירה", דמשמעו גילוי עצם האלקות ממש, ולא יכנף עוד מוריך בלי שום הסתר, דכשם שהאדם נמצא בדירתו בכל עצמותו, שברשותו הפרטית הלא חופשי הוא לגמרי להיות כפי לבו וטבעו הפנימי, ועל כן מציאותו מורגשת וכוללת בלי שום עיכובים ומעצורים שיכולים למנעו, כך נתאוה הקב"ה שעצמותו ית' תאיר ותתגלה ב"תחתונים". וזה נעשה ע"י התורה, כי ע"י התורה "אותי אתם לוקחים"³².

ומעתה יתבאר מה שמצד יסוד זה מסתלקת טענת המלאכים מדינא דבר מצרא, כי הנה

³⁰ אוה"ת בשלח ע' תרמו ואילך.

³¹ בתחילתו (ס"ע ג.). ובכ"מ.

³² כן ה' מוסיף (פעמים רבות) כ"ק אדמו"ר (מוהרש"ב) נ"ע – נתבאר בלקו"ש ח"ט ע' 27 ואילך.

³³ אוה"ת בלק ר"ע תתקצו. המשך תרס"ו תרומה ג. וראה תניא פמ"ז. ועוד.

(א) קיום המצוות בדברים גשמיים דווקא, גורם להמשכת הארות ובחינות נעלות ביותר מן הקדושה, שלא בערך להמשכות שע"י ה"עבודה" הרוחנית בעולמות העליונים. (ב) תכליתן של המצוות ומטרתן הן להעלות ולזכך גם את הרע, שקיים רק בעולם הגשמי והחומרי. והיינו שגם היצר הרע והנפש הבהמית שבאדם יתעלו ויחפצו לדבוק בקב"ה.

ושני טעמים אלו לנתינת התורה בעוה"ז הגשמי, הן הם תוכן שתי טענותיו של משה כלפי המלאכים:

"כלום אתם עושים מלאכה שאתם צריכים שבות? ! . אב ואם יש לכם?! – בכך ביאר משה למלאכים שהואיל והגילויים הנעלים ביותר נמשכים דווקא ע"י קיום המצוות בגשמיות, ואצלם גשמיות ("מלאכה. . אב ואם") מאן דכר שמי', הנה לא נכון שתינתן התורה להם.

"קנאה יש ביניכם?! יצה"ר יש ביניכם?! – גם התכלית הגדולה של המצוות, לברר את הרע, לא שייכת במלאכים, שהרי אין בהם רע ("קנאה. . יצה"ר").

(ספר המאמרים מלוקט על חדשי השנה" ח"ג עמ' שסו ואילך)

שנאה כהכנה ללימוד התורה – מדוע?

מאי הר סיני? הר שירדה שנאה לעכו"ם עליו

(שבת פט, ס"א)

לכאור' תמוה, שהרי פלא הדבר שהקב"ה שהוא טבע הטוב להיטיב, יקשור את נתינת התורה, שהיא תורת חסד, עם עניין של "שנאה" – היפך הטוב והחסד!

אלא שבזה מרומזת דרישה עיקרית הנדרשת כהכנה ללימוד התורה:

"מדבר" הוא מקום שאינו מושב בני אדם, ואין בו בעלי חיים, אילנות וצמחים. והיינו, שאין בו דברים שעלולים לבלבל ולהפריע ללימוד התורה. רמז לכך שאדם הלומד תורה, צריך לפנות הוא את דעתו מכל הדברים המבלבלים.

ולא זו בלבד, אלא שה"מדבר" צריך להיות "מדבר סיני" – מלשון שנאה. כי בשעת לימוד התורה, לא די שיפנה דעתו מכל דבר ועניין אחר; כדי שלימוד התורה יהי' בשלמות, נדרשת מהלומד תנועת נפש של סלידה מכל ענייני העולם, "שנאה" ושליילה מוחלטת של כל דבר שעלול לבלבל ולהפריע ללימוד התורה.

ויש לומר שזהו גם פירוש דברי המדרש (במדב"ר ריש פ' במדבר) "כל מי שאינו עושה עצמו כמדבר הפקר, אינו יכול לקנות את החכמה והתורה, לכך נאמר במדבר סיני". והיינו שעל האדם "להפקיר" את כל ענייני העולם, כדי שאלו לא יבלבלוהו בשעת לימודו.

(תורת מנחם תשי"ג, חלק ג' ע' 241 ואילך)

חושק בתורה ועבודת ה', מ"מ אינו בן חורין ליבטל, רק יעשה על כרחו וידמה כמו שכופין אותו לעשות בע"כ".

והדברים צריכים ביאור:

הרי הוא הוא ההתחייבות דנעשה ונשמע, שקיבלו על עצמם שגם כשלא יחשקו בתורה הנה עוד קודם השמיעה מקבלים על עצמם עול התורה, ומאי הקס"ד שיפטרו מלימוד זה בעתיד כשלא יחשקו בתורה וכיו"ב.

וי"ל הביאור בזה, דאף שקבלו על עצמם לקיים את התורה גם כשלא יחשקו בזה, הנה מכיון שהאדם מוגבל הוא, יכול להיות שלא יוכל להתגבר על רצונו וחשקו שלא לקיים התורה, ואזי ניתן לחשוב שאונס רחמנא פטרי'.

ולכן "כפה עליהם הר כגיגית", שאזי הקבלה אינו רק מצד כוח האדם, כ"א שמלמעלה כפו עליהם לקבל, ומכיון שהקב"ה הוא הכופה, ה"ה נותן גם את הכח שבכל מעמד ומצב, גם כאשר יש רצון וחשק גדול שלא לעסוק כן, והאדם חושב שא"א לו להתגבר על תאוותו, הנה הקב"ה עוזרו שיוכל להתגבר ע"ז, ולהתעסק בתורה כראוי.

(ניפ ספר המאמרים - מלוקט (על חדשי השנה) ח"ג עמ' 358 הע' 3)

◇ ◇ ◇

מדוע לא נתנה תורה להמלאכים?

בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: רבש"ע, מה לילוד אשה בינינו? אמר להן: לקבל תורה בא. אמרו לפניו: חמדה גנוה כו' אתה מבקש ליתנה לבשר ודם כו'? תנה הודך על השמים! אמר לו הקב"ה למשה: החזיר להן תשובה כו'. אמר לפניו: רבש"ע, תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה - אנכי ה' אלוקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים כו', למצרים ירדתם כו', תורה למה תהא לכם?! שוב מה כתיב בה - לא יהי לך אלקים אחרים, בין עמים אתם שרויין שעובדין ע"ז?! שוב מה כתיב בה - זכור את יום השבת לקדשו, כלום אתם עושים מלאכה שאתם צריכין שבות?! שוב מה כתיב בה - לא תשא, משא ומתן יש ביניכם?! שוב מה כתיב בה - כבד את אביך ואת אמך, אב ואם יש לכם?! שוב מה כתיב בה - לא תרצח, לא תנאף, לא תגנוב, קנאה יש ביניכם, יצה"ר יש ביניכם!?

(שבת פה, ס"ט"ב ואילך)

הנה תמוהה טענת משה לגבי מצוות הלא-תעשה של "לא תרצח, לא תנאף, לא תגנוב", שהטעם שאין עניינן למלאכים הוא משום ש"קנאה יש ביניכם? ! יצה"ר יש ביניכם? !". דמה לו להרחיק לכת עד לשורשם של עברות אלו - הקנאה והיצה"ר?! הלא פעולות אסורות אלו עצמן (רציחה, ניאוף, קנאה), הנן פעולות גשמיות, ודי בכך שאין עניינן למלאכים. וע"ד טענת משה עצמו לגבי שבת, שעצם השביתה לא שייך במי שאין בו מלאכה.

ויובן בהקדם שני טעמים שניתנו לכך שהתורה נתנה בעולם הזה הגשמי והתחתון, ולא בעולמות הרוחניים העליונים:

מערני יום טוב

קיי"ל שאם הבר-מצרא רוצה בקרקע לצורך זריעה, והלוקח רוצה בקרקע לבנין בית, נותנין השדה ללוקח, לפי ש"שוב עדיף ולית בה משום דינא דבר מצרא" (ב"מ שם. רמב"ם שם פי"ד ה"א. טושו"ע שם סכ"ו). והוא הדבר בענייננו³³, דכיון שתכלית התורה היא לעשות לו ית' דירה ("בית"³⁴) בתחתונים, סרה טענת המלאכים מצד דינא דבר מצרא. והוא הוא מענה משה רבינו "למצרים"³⁵ ירדתם. . כלום אתם עושים מלאכה. . משא ומתן יש ביניכם וכו'", פירוש, דהתורה שייכת לבני ישראל כפי שניתנה באופן שהיא עוסקת בישוּבו של עולם, עולם הזה הגשמי ("בין עמים. . קנאה יש") דוקא (כי התורה ניתנה על מנת לעשות לו ית' דירה בתחתונים)³⁶.

הוי אומר, דמה שהתורה לא ניתנה למלאכים אינו משום שהעליונים אינם נזקקים להמשכת העצמות שע"י התורה - שכן, גם בעולמות העליונים מצד עצמם מאירה רק הארה מאלקותו ית', ועולמות אלו הם "ירידה מאור פניו ית'" (תניא פל"ו)³⁷, וא"כ גם המה זקוקים להמשכה האלקית הבאה ע"י התורה; ואכן, עבודת התחתונים מביאה להמשכת העצמות, "דירה לו ית'", גם בעליונים, כפי סדר השתלשלות העולמות הרוחניים ובכל המדרגות דספירות ומלאכים עליונים וכו'³⁸. וכידוע המשל לדבר (תורה אור ד, א), דעל מנת להרים בנין ע"י "כלי ההגבהה הנקרא ליווע"ר" (מין מנוף), צריך להניח כלי זה תחת "חלקים התחתונים שבו דוקא", אבל אם יוגבה הבנין "מאמצע כו' לא הי' מגבי' התחתונים".

ומעתה מבואר היטב דזהו ההכרח שהתורה תינתן למטה דוקא, בעולם הזה "התחתון כו' שאין תחתון למטה ממונו" (תניא שם), כי עי"ז מתעלה כל "בנין" סדר ההשתלשלות. וזהו גם

33 ראה ע"ז בס' שארית יעקב (שבעה ערה 1), שמכיון שהעולם נברא ע"י התורה, ותנאי התנה הקב"ה במע"כ אם ישראל מקבלים תורתו מוטב ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו, ה"ז דוגמת הדין דארעא לבתי עדיף משום דישוב עדיף לן. אבל טעם זה אינו מספיק, כי: א) גם החיות של עולמות העליונים תלוי' בתורה* (ראה תניא רפכ"ג. קו"א ד"ה דוד זמירות. ובכ"מ). ב) זהו רק בחי' אחוריים שבתורה ולא בחי' "פנים" שבה (קו"א שם). ג) ועיקר: זה שקיום העולם הוא ע"י התורה אינו נרמז כלל בתשובת משה.

34 להעיר מהמבואר ד"ה בשעה שהקדימו תשי"ב. ד"ה יבחר לנו תשכ"ג) שהכוונה דדירה בתחתונים (שמושרשת בעצמותו ית'), היא הסיבה (וע"ד) מה שכל אדם יש לו רצון מוחלט בעצמותו לבנות בית.

35 מלשון מיצר וגבול, בחי' העלם והסתור (תו"א מט, ד. ועוד) - כללות עוה"ז שאינו מאיר שם גילוי אלקותו ית' שלמעלה מן הטבע (ראה שם, נ, ב - לענין זמן הגלות).

36 וראה מדרש תהלים מזמור ח: א"ל אינה ראוי' להתקיים בכס. . והיכן היא מתקיימת בתחתונים שנאמר אנכי עשיתי ארץ ואדם עלי' בראתי.

37 וראה ד"ה באתי לגני ה'תשי"א פ"ד.

38 להעיר מד"ה ג"ח תרמ"ג ספ"א [נדפס ב"התמים" ח"ג ע' מז].

* ואף שזה תלוי בקיום התורה, היינו קיום המצוות הכתובות בתורה (שזהו פ"י מדר"ל בראשית בשביל התורה ועוד), במעשה המצוות של התחתונים (תניא וקו"א שם) - הרי (לולא הטעם דלקמן) זהו מפני שהתורה ניתנה למטה, שהרי פשוט שכשביקשו המלאכים תנה הודך על השמים - גם קיום המצוות כלול בזה (אלא שהוא ברוחניות). ולהעיר ממדר"ל (ראה תניא פ"ד ופ"ב) דאהו"ר הם שרש כל מ"ע ומל"ת - ואהו"ר ה"ה עבודת המלאכים וכו'. וראה תניא רפ"ט.

תוכן הדגשת משה רבינו בתשובתו "קנאה יש ביניכם יצר הרע יש ביניכם" – לבטא ולהדגיש את היותו של העולם הזה "התחתון במדרגה שאין תחתון למטה ממנו בענין הפתר אורו ית' כו' עד שהוא מלא קליפות כו'" (תניא שם).

אלא שעדיין אינו מובן, דהן אמת שכדי לעשות לו ית' דירה בתחתונים צריכה התורה להיות למטה – אבל אין זה מסלק את טענת המלאכים מצד דינא דבר מצרא: סוף-סוף הם בני מצרא ורצונם לעשות "דירה" ("בית") – עכ"פ – בעליונים.

ועל כן בהכרח לומר, שענין הדירה לו ית' – המשכת העצמות – אינו יכול להעשות כלל (אפילו בעליונים) ע"י עבודת המלאכים³⁹; דדוקא ע"י עבודת התחתונים נעשית המשכת עצמותו ית' בסדר ההשתלשלות. וביאור וטעם הדבר, כי כח עצמות האלקות שבתורה מתגלה ובא לידי פועל רק בעבודת הנשמה בהיותה נתונה במצרים וגבולים של העולם הזה⁴⁰, דהנה, הנשמה יורדת לעולם "מלא קליפות וסטרא אחרא שהן נגד הוי' ממש" (תניא שם), ובעולם תחתון זה היא נלחמת ביצר הרע, משכרת את כל ההעלמות והסתרים ומהפכת אותם מחשוכא לנהורא; ופעולה זו על קליפות וכחות הטומאה, שפועל אדם בהם בחי' "אתכפיא" [שכופה עצמו נגד טבעו ומדותיו הרעות לעשות רצון ה'] ו"אתהפכא" [שמזדכך ומשתנה עד שנהפך טבעו מרע לטוב ורוצה רק בטוב ה'], היינו שבקליפות "שהן נגד הוי' ממש" בא ונפעל ענין של קדושה – היא ענין של חידוש דבר, שה"יש" [וישות, היינו דבר המרגיש עצמו למציאות, אני ואפסי עוד] נהפך ונעשה "אין", שנעשה דבר הבטל לגמרי לפני האלקות, והרי כח ההתחדשות לעשות שינוי פלאי כזה הוא רק בעצמותו ית' שאין בו שום גבולות ומחיצות המונעות, והרי הוא לבדו בכחו ויכלתו לברוא (ולחדש) יש מאין (אגרת הקודש סימן כ (קל, רע"ב)), והוא הנותן את הכח לעשות מיש אין⁴¹. הרי נמצא שעבודת התחתונים דוקא היא המעוררת כח העצמות להתגלות.

וגם מעלה זו של כח ההתחדשות מרומזת בתשובת משה – בטענתו "אב ואם יש לכם", דהנה ידוע שענין ההולדה הוא מעין ההתחדשות מאין ליש, ולכן הוא נעשה רק בכח האין-סוף (המשך שמח תשמח תרנ"ז ע' 3 ואילך⁴²). והרי כח זה אינו נמצא במלאכים⁴³; וזו היתה טענת משה רבינו, שכח התחדשות זה נמצא בנשמות בני ישראל למטה, שע"י עבודתם בעולם הזה הרי הם "מולידים" ומחדשים מציאות – שנוטלים דברים תחתונים ועושים אותם (ועי"ז את כל סדר ההשתלשלות) לדירה לעצמותו ומהותו ית'.

39) ראה אוה"ת ויצא תנה, ב. וראה ג"כ אוה"ת בעצמותו ית' מתבטא דוקא בזה שהיא תבלין להיצה"ר.

41) ראה בארוכה לקו"ש ח"ו ע' 23 ואילך. חיי"ב ע' 74'5. וש"נ.

42) וראה לקו"ת שה"ש מ, א.

43) לקו"ת שם (לט, ד ואילך). ביאורה"ז ה, ד.

40) ראה בארוכה קונטרס ענינה של תורת החסידות בשלח שבעה ערה 29.

41) ראה בארוכה קונטרס ענינה של תורת החסידות סי"ט (בביאור מרז"ל – קידושין ל, ב – בראתי יצה"ר ובראתי לו תורה תבלין), דעם התורה שמיחדת

קבלו על עצמן בני"י את החיוב לקיים המצוות כחיובם לאחרי מ"ת (שהי' אז "דבר שלא בא לעולם" עדיין), כ"א כאופן החיוב שהי' לפני מ"ת.

ולכן הי' צורך בקבלת מצוות עוד פעם בשעת מתן תורה בפועל. [ואופן קבלה זו הוא מסוג אחר לגמרי, שעליו אכן לא היתה הסכמה מצד ישראל מעצמם, ולשם כך הי' צורך בכפי' מלמעלה].

(יעוין בארוכה לקוטי שיהות חל"ג עמ' 26 ואילך)

"כפה עליהם הר" – בדרך מתנה ו'הברקה'

בתוספות הקשו, דלכאו' בסוגיין יש שני מאמרים הסותרים זה את זה, דמחד אמרו שבעת מ"ת "כפה עליהם הר כגיגית", דמזה משמע שקבלת התורה היתה מתוך כפי' והכרח, ולאידך אמרו שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, דמזה משמע שקבלו את התורה מרצונם הטוב? ויש לבאר בדרך הפנימיות:

הנה זה שאדם לא יקבל על עצמו עול התורה והמצוות הוא רק מפני שאינו מכיר בהכרה גמורה בשכלו ואינו מרגיש שרק התורה והמצוות הם תכלית הטוב, והיפך התורה והמצוות הוא תכלית הרע, ואם יכיר בטוב התורה והמצוות בוודאי יקבל על עצמו לקיים.

והנה במעמד הר סיני עברו רק חמשים יום מיציאת מצרים, שהיתה ערות הארץ, במדות מושחתות וכו', וא"א הי' שבמשך זמן קצר כזה ישתנו מן הקצה אל הקצה להכיר שרק התורה היא חיינו, וזה שהקדימו נעשה לנשמע והכירו במעלת התורה, הי' מפני שמלמעלה "כפו עליהם" הכרה זו ע"י שהושפע עליהם אור הכרת האמת, ועי"ז הרגישו ממש וראו במוחש שהתורה והמצוות הם תכלית הטוב והבינו שבלי התורה אין חיייהם חיים, ומצד הכרה זו אמרו בכל לב ונפש "נעשה ונשמע".

אבל כיון שלא באו להכרה זו מצד שכלם ומהלך חייהם מצד עצמם, אלא הגיעו לזה בדרך מתנה ו'הברקה" מלמעלה, לכן לאחרי מתן תורה "מודעה רבה לאורייתא", כי אף שקבלוה ברצון לא הי' רצון זה מצד עצמם אלא מתנה מלמעלה, אבל לאחרי מ"ת כאשר לא הרגישו כבר את הכרת האמת שהושפע עליהם בזמן מ"ת, נמצא שקיום התורה והמצוות עבודה גדולה וקשה היא (וראה בכל זה תורה אור מגילת אסתר צח, ד ואילך).

(עי'פ אגרות קודש ח"ב אגרת שפנ)

כפה עליהם הר – למעליותא

על קושיא זו של התוס' תירץ הבעש"ט הק' (כתר שם טוב סי' מז) שזהו "ללמד שגם כשאינו

ואף שיש חיוב על כאו"א מישראל ללמוד תורה בהבנה והשגה "נשמע", מ"מ הרי זה גופא הוא מפני ציווי הקב"ה שציוונו ללמוד תורה ולהבינו בשכלו, ונמצא, שגם ההבנה והלימוד בתורה הוא פרט ב"נעשה" – קיום ציווי הקב"ה מתוך קבלת עול. אך מזה שלאחרי שאמרו ישראל "נעשה" הוסיפו ואמרו "נשמע" מוכח שה"נשמע" יש בו ענין בפני עצמו, ולכאור' דבר זה תמוה, כנ"ל?

ויש לומר הביאור בזה:

שלימות העבודה בקיום התורה והמצוות היא כאשר בנוסף לקבלת עול מלכות שמים, יבין האדם בשכלו וירגיש בלבו הטוב והיוקר שבתורה ובמצוות.

ויתירה מזו: אמרו חז"ל שבפסוק "ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך" השמיענו הכתוב שאהבת ה' צריכה להיות "בשני יצריך" (משנה ברכות נד, א), והיינו שגם יצרו הרע צריך להבין ולהרגיש הטוב שבתורה ומצוות, עד שיבוא לאהבת ה'.

ונמצא, שעבודה גדולה ישנו ב"נשמע", שהוא להביא את שכלו ומדותיו לידי הכרה והרגשה ביוקר הלימוד וקיום המצוות.

ולכן אמרו בני ישראל "נעשה ונשמע", שפירושו הוא שלאחרי קבלת עול מלכות שמים "נעשה" יבוא ענין ה"נשמע" – הבנת השכל ביוקר לימוד התורה.

אך ענין ה"נשמע" הוא שלב שני בעבודת השי"ת, ולכן בפעם הראשונה אמרו בני ישראל "כל הדברים אשר דיבר ה' נעשה" (משפטים כד, ג), ולא הזכירו את ה"נשמע" כלל, ורק לאחרי זה בא השלב השני "כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע" (משפטים כד, ז) שקיום התורה ומצוות הוא באופן שגם השכל מביין העילוי שבתורה ומצוותיו.

(ע"פ ספר השיחות תשמ"ח ח"ב עמ' 420 ואילך)

◇ ◇ ◇

מדוע קבלו ישראל את התורה על עצמם פעמיים?

ידועה קושיית התוס' (כאן ד"ה כפה) הרי "כבר הקדימו נעשה לנשמע" בה' סיון (כדמשמע בגמ' שבניית המזבח, ובמילא גם אמירת נעשה ונשמע, היתה בחמישי בסיון), ומדוע היו צריכים ישראל ל"כפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית" כדי לקבל את התורה עוה"פ?

וי"ל בזה, ע"פ מ"ש הרמב"ם (פירושו המשניות חולין ספ"ז) דלאחרי שניתנה תורה בהר סיני, הנה גם המצוות שנצטוו בהן לפני זה, אינן אנו מקיימים אותם מפני הציווי שנאמר אז, כ"א מפני שנצטוו בהן מפי הגבורה בהר סיני.

ונמצא, דאף שנצטוו בנ"י במצוות שונות גם לפני מעמד הר סיני, הרי החיוב לקיים אותן המצוות אז, והחיוב לקיימן לאחר מ"ת – חיובים שונים הם.

ועפ"ז י"ל, דמכיון שכשאמרו בני ישראל "נעשה ונשמע" הי' זה לפני מעמד הר סיני, ואז לא הי' עדיין החיוב לקיים המצוות כפי שהוא לאחר מ"ת, הנה בקבלת עול מצוות אז לא

פנינים ועיונים

פנינים ועיונים בסוגיית מתן תורה

מדוע פעל מתן תורה ענין המנוחה בעולם?

ודכולי עלמא בשבת ניתנה תורה לישראל כתיב הכא וזכור את יום השבת לקדשו וכתוב התם ויאמר משה אל העם וזכור את היום הזה מה להלן בעצומו של יום אף כאן בעצומו של יום

(שבת פו, ב)

יש לבאר הקשר בין מתן תורה לשבת:

אמרו חז"ל בנוגע ליום השבת "מה הי' העולם חסר, מנוחה. באה שבת באה מנוחה" (הובא בפרש"י בראשית ב, ב. פרש"י מגילה ט, א), ונמצא, שענין השבת קשור ל"מנוחה".

ויש לומר שענין ה"מנוחה" שבשבת באה לידי שלימות ע"י מתן תורה, וכמו שאמרו חז"ל בהמשך הסוגיא (שבת פח, א) "מאי דכתיב משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה, אם יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה, אלא בתחילה יראה ולבסוף שקטה. ולמה יראה, כדריש לקיש, דאמר ריש לקיש מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום השישי, הי' יתירה למה לי, מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר להם אם ישראל מקבלים התורה אתם מתקיימן ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו".

ונמצא, דלמרות המנוחה שביום השביעי למעשה בראשית, הנה מכיון שכל בריאת העולם עד מתן תורה היא על תנאי שישראל יקבלו את התורה, נמצא שרק בעת מתן תורה נפעל ענין המנוחה בעולם למפרע מתחילת בריאתו.

ויש לבאר זה שענין המנוחה נפעל ע"י קבלת התורה:

טבע האדם הוא שכאשר אינו מרגיש את התכלית בחייו, אינו יכול להיות במנוחה והתיישבות אמיתית, כיון ששינויי הזמן וכל הפרטים שבחייו גורמים "אי-שקט" תמידי. ודווקא כאשר מרגיש האדם שבכל פרטי חייו טמונה כוונה ותכלית, הרי זה מביא לו מנוחה.

וזהו מה ש"מנוחה" באה לעולם ע"י התורה, כי הרי העולם נברא "בשביל ישראל ובשביל התורה" (פרש"י ר"פ בראשית), וכאשר נתגלה בעולם התכלית והכוונה שלשמה נברא – בעת מתן תורה, רק אז באה "מנוחה" והתיישבות לעולם.

וזהו מה של"כולי עלמא בשבת נתנה תורה", כי ענין השבת הוא "מנוחה" כנ"ל, והארץ "שקטה" ובאה לידי מנוחה בעת מתן תורה.

(עי' ספר השיחות תשנ"א עמ' 550 ואילך)

"ואתם תהיו לי", פרישה והגבלה בעבודת האדם

בתרי בשבא איקבע ירחא בתרי בשבא לא אמר להו ולא מידי משום חולשא דאורחא בתלתא אמר להו ואתם תהיו לי בארבעה אמר להו מצות הגבלה בה' עבוד פרישה

(שבת פו, א)

מצינו, שבמתן תורה היתה ירידת וגילוי השכינה למטה, ומטרת גילוי זה ונתינת התורה היא כדברי הרמב"ם "כל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם" (סוף הל' חנוכה), שה"שלום" הנעשה בעולם על ידי התורה, אינו רק שלום בין הבריות, אלא השלום בין אלקות כביכול והעולם, כמאמר רז"ל (שהש"ר פ"ז, א) שישאל נקראים "שולמית" על שם "שעשתה שלום ביני ובין עולמי" ע"י שקבלו את התורה (ראה לקוטי שיחות חט"ו עמ' 379 ואילך. וש"ג).

והנה, בענין השלום ישנן שתי תנועות, שלילת המחלוקת ופעולה של אחדות וחיבור. וכן הוא גם ב"שלום" הנעשה ע"י התורה – "ביני ובין עולמי", שיש בו ב' ענינים, (א) שלילת ענינים המנגדים לאלקות, שבכללות זהו ע"י מצוות לא תעשה, (ב) עשיית דברים כרצון הבורא, דהיינו מצוות עשה.

ונמצא, שבמתן תורה ישנם ג' ענינים: א. ירידת השכינה למטה. ב. שלילת ענינים המנגדים לאלקות. ג. עשיית דברים כרצון הבורא.

ועפ"ז יש לומר שבג' ענינים אלו התחיל משה להכין את ישראל לפני מתן תורה:

בארבעה אמר להו מצות הגבלה – תוכן ענין מצות הגבלה היא לא להיות פרוש ומובדל לגמרי מן העולם באופן שיבוא לידי כלות הנפש, ע"ד נדב ואביהוא ש"בקרבתם לפני ה' וימותו" (ר"פ אחרי. אוה"ח שם), כי כוונת התורה היא כמ"ש "לא תהו בראה (אלא) לשבת יצרה", לעשות את העולם שיהי' כפי הוראת התורה.

וזהו תוכן הפנימי בציווי "השמרו לכם עלות בהר וגו'", שלא תעלו אל ההר להיות דבוקים אל הרוחניות, עד כדי "כלות הנפש" אלא צריכים לעשות את העולם שיהי' כפי הוראות

התורה (ע"ד מצוות עשה).

בה' עבוד פרישה – לאחר הזהירות שצריכים להתעסק עם העולם שיהי' כפי הוראת התורה, באה האזהרה, שכיון שעוסק בעניני העולם צריכה להיות הזהירות להיפך, שלא להיות שקוע בעניני העולם, שעניני העולם לא "יורידו" אותו, וזהו תוכן "מצות פרישה" (ע"ד מל"ת).

בתלתא אמר להו ואתם תהיו לי – כהקדמה לב' מצוות אלו שבקבלת התורה (מצות הגבלה ומצות פרישה), אמר להם משה "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו'", שאין זו הוראה וציווי אלא תיאור המציאות, שבנ"י נעשו ממלכת כהנים בדוגמת כהנים המשרתים ועד לדרגת כה"ג, וזהו כמו שהוא בנתינת התורה, שב' הפרטים הנ"ל שבפעולת התורה הם תוצאה מירידת השכינה למטה. וכן הוא גם בענין זה שב' מצוות אלו הם תוצאה מהקדושה שקידש הקב"ה את ישראל, שנעשו "ממלכת כהנים".

(עי' לקוטי שיחות הל"ח עמ' 1 ואילך, עי' לקוטי שיחות הל"ח עמ' 4 ואילך)

מדוע הוסיפו ישראל "נשמע"

ולא הי' די להם בקבלת עול מצוות בלבד?

דרש ר' סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים ריבוא של מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל קשרו לו שני כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע כו'. אמר רבי אלעזר בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצתה בת קול ואמרה להן מי גילה לבני רז זה שמד לאכי השרת משתמשין בו דכתיב ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו ברישא עושי והדר לשמוע.

א"ר חמא ברבי חנינא מאי דכתיב כתפוח בעצי היער וגו' למה נמשלו ישראל לתפוח לומר לך מה תפוח זה פריו קודם לעליו אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע.

ההוא צדוקי דהווי' לרבא דקא מעיין בשמעתא ויתבה אצבעתא דידו' תותי כרעא וקא מייץ בהו וקא מבען אצבעתו' דמא א"ל עמא פוזיא דקדמיתו פומייכו לאודנייכו אכתי בפחוותייכו קיימיתו ברישא איבעי' לכו לזשמי' אי מציתו קבליתו ואי לא לא קבליתו א"ל אנן דסגינן בשלימותא כתיב בן תומת ישרים תנחם הנך אינשי דסגן בעלילותא כתיב בהו וסלף בוגרים ירדם

(שבת פח, א-ב)

ידוע שעיקר היסוד דקיום התורה ומצוותי' הוא הקבלת עול מלכות שמים וקבלת עול המצוות (ראה משנה ברכות יג, א). וזה מתבטא בזה ש"הקדימו ישראל נעשה לנשמע", כי "נעשה" הוא הקבלת עול מלכות שמים לקיים כל מה שיצווה הקב"ה, ו"נשמע" הוא מלשון "הבנה", כמו "שמע ישראל" ו"דבר כי שומע עבדך" (שמואל א ג, ט-ט), ד"שמיעה" זו לשון הבנה היא, ו"הקדימו ישראל נעשה לנשמע", כי העיקר והיסוד הוא הקבלת עול מלכות שמים.

ולכא' אינו מובן, הרי קיום המצוות צריך להיות לא מצד הבנת שכל האדם, אלא מפני שהמצוות הם ציווי הקב"ה, וא"כ מדוע הוסיפו ישראל ואמרו "נשמע" כל עיקר?